

Universitetet i Oslo
Faglig-pedagogisk dag 2015

Terapitime for språkspalteofre: Fire gjengangere

Kjell Johan Sæbø

29. oktober 2015 10:15 – 11:00
Auditorium 2 Georg Sverdrups hus

Alle språkspalter er ikke like

En god del språkspalter er helt greie.

- Spalter som greier ut om etymologien til ord og idiomer – for eksempel den som er i **DAG OG TID**
- Spalter som er deskriptive og greier ut om språk i bruk – for eksempel den som var i **Vergens ~~SA~~ Tidende**

Det som ikke er greitt, er de **normative** språkspaltene...

- På godt norsk heter det nemlig ... (**NRK** Hordaland)
- Derfor blir det galt når ... (**Aftenposten**)
- Det korrekte er altså ... ([r])

Fire gjengangere

Daniel Rabel, *Première entrée des fantômes* (1632)

Fire gjengangere som heter

journalisten

- (1) Like før H.C. Andersen døde i 1875,
fikk han se et utkast til en statue av ~~ham~~. **seg**

Prinsipp A og B i Bindingsteorien: Vulgæversjonen

- A Hvis et pronomen er refleksivt, må det være bundet av det nærmeste subjektet
- B Hvis et pronomen er bundet av det nærmeste subjektet, må det være refleksivt
- Denne versjonen ble forlatt på 1980-tallet

Prinsipp A og B i Bindingsteorien: Gjeldende versjon

A Et refleksivt pronomen må være bundet

i sitt minimale domene

B Et ikkerefleksivt pronomen må være ubundet

i sitt minimale domene

- Domene for et refleksiv (norsk): finitt setning
- Domene for et ikkerefleksiv: setning eller setningsledd
- Vulgærversjonen: $\pm$ refleksiv i komplementær distribusjon
- Gjeldende versjon: $\pm$ refleksiv kan overlappe

(2) [_S Han_i ba henne [_S hjelpe _____i]] **ham/seg**

Bindingsprinsipp B og Bildenomenfraser

- (3) Vi får aldri vite hvordan Kong Haakon_i selv ville reagert på statuen av _____i på 7. juni-plassen.
- (4) Dronningen_i går rundt og kikker på de tilsammen 20 portrettene av _____i som er utstilt i kulturhuset.
- (5) Hun fikk sjokk da hun_i fikk se et nakenbilde av _____i som noen hadde lagt ut.

Bildenomenfrasene er **domener** for ikkerefleksive pronomen –

- (1) [_S fikk han_i se et utkast til [_{NP} en statue av ham_i/seg_i]]

Vi oppsummerer om pronomenproblemet:

- Noen ganger er det ikke enten – eller, men **både – og**
- En grammatikkens gråsone:
  - Fortegn $\div$: **Tvilstilfeller** og **vakling**
  - Fortegn $+$: **Likevekt** og **frihet**
- Men frihet er det verste språkspaltisten vet.

Kilde

Hestvik, Arild (1990) *LF-movement of Pronouns and the Computation of Binding Domains*. Dissertation, Brandeis University.

DER SPIEGEL

- (6) Libanon har tatt imot over **en millioner** flyktninger.
- (7) Stavrum illustrerer poenget med Per Egil Hegge, en av nestorene i norsk presse og tidligere redaktør i Aftenposten.
– Før var Per Egil hele Norges rettetast. Nå har vi fått **fire og en halv millioner** som følger med på pressen.
- (8) Hurtigruten har fraktet **seks komma en millioner** passasjerer siden toppåret 2002.
- (9) Staten har lagt fram et tilbud i reindriftsforhandlingene på **hundre og en millioner** kroner.

Raison du Rødblyant: Språklig logikk $\neq$ matematisk logikk

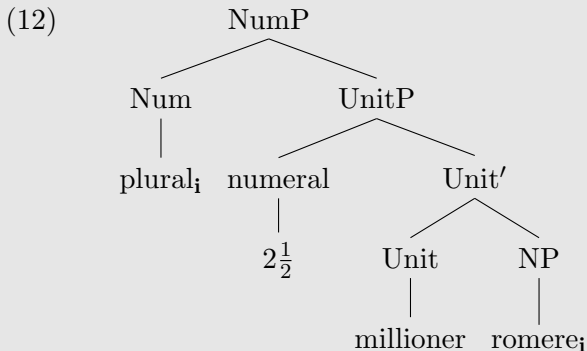
- “Det er ... det siste sifferet som avgjør”
- “Årsaken er at det er det siste leddet ... som styrer”
- “Det heter tusen og en natt, ikke tusen og en netter”

Å ja? Det trengs altså _____
for å lage en slik pelsskåpe som Cruella de Vil vil ha ...?

Uansett er det noe som er rart:

- (10) #Snart skal **den to og en halv millionene** bunader
som finnes i norske hjem, ut i vårlufta.
- (11) #Søringene er **den fire komma en millionene** som ...

Numerusfrasen (singular-/pluralfrasen) NumP

Bare ett flertallsmorfem er betydningsbærende – det i NP

Numerustrekket i Unit er ikke betydningsbærende

- Det *millioner milliarder billioner trillioner fantasillioner* alternerer med, f.eks. *tusen*, står konstant med ett trekk: entall...

(13) Faraoene regjerte Egypt i tre tusen(*er) år.

- Og det til tross for at flertallsformen finnes:

(14) Skogsarbeid var et belastende og farlig arbeid for de mange **tusener** i dette yrket.

(15) – alle **tusenene** i hjemmene, på sykehusene, i fabrikkene, på kontorene, de var nær meg, ...

Flertallsfellen

Og når numerustrekket ikke er betydningsbærende, er det ingen grammatisk grunn til å velge enten en- eller flertall...

- men **noe** må en jo velge, – og da vil det bli **tendenser**... som ikke er forankret i grammatikken, og dermed vil være **labile** – og vi vil altså atter ha
- en **gråsone**, som språkspaltisten vil lage **svart hvitt** av

To grunner til flertall i “det koster en millioner kroner”

- Samsvar med “kroner”
- Flertall er det umarkerte tilfellet:

(16) Har du unger, kan vi love barnehageplass.

Aftenposten

- (17) Alle lærere er ikke norsklærere, men alle lærere er leselærere. (Liv Engen, Lesesenteret i Stavanger)

“Meningen er at ikke alle lærere er norsklærere, og det er ikke det samme.”

- (18) Alle symptomer er sjelden tilstede.

~> Det er sjelden (at) alle symptomer er tilstede.

- (19) Alle symptomer er aldri tilstede.

~> Det skjer aldri at alle symptomer er tilstede.

~> Det er aldri alle symptomer som er tilstede.

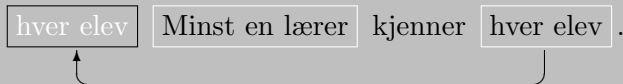
Flertydighetsfaren

To transformasjoner som begge er kilder til flertydige setninger:

Overflatestrukturell flytting med eller uten betydning

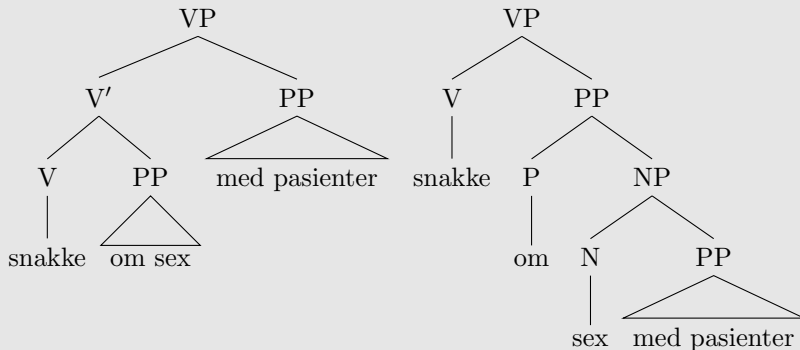
Dypstrukturell flytting med betydning ('kvantorløfting')

Og dette er bare en flik – for flertydighetsfellene bare florerer...

(20) Norske leger synes det er flaut å ...

“Ambiguity Avoidance is Overrated” (Thomas Wasow 2015)

Flertydighet er ikke farlig

- Psykologer finner få tegn til at flertydighet velges bort
- Det er sjelden folk faktisk misforstår hverandre

Flertydighet gir fleksibilitet

- En finstilt balanse mellom entydighet og effektivitet
- Entydigheten kan renonseres på fordi konteksten bidrar:
Vi hører eller leser bare halvparten av det vi oppfatter
- Vi får frihet til å variere informasjonsstrukturen

– Det blir nødvendigvis ikke et dårligere språk av det.
(forskning.no 9.2.2009 05:00)

(21) ... det å ta grep i forhold til påvirkningen fra engelsk
er det som ... (Arnfinn Vonen)

(22) Filmen er aktuell i forhold til språksituasjonen. (d.s.)

- “I forhold til” forutsetter jo en sammenligning ...
(Gudleiv Forr)
- Skulle han tas på ordet, betød setningen at sammenlignet
med ... (Kjetil Alstadheim)
- “I forhold til” betyr kun ... (diverse kommentarfelt)
- Noe av det dummeste jeg hører ... er dette utsagnet:
“Språket forandrer seg.” (Finn-Erik Vinje)

Preposisjoner og grammatikalisering

- Vi har ganske mange ‘sekundærpreposisjoner’ (P+N+P), f.eks. *i lys av*, *i stedet for* ...
- som er i bevegelse – på en **grammatikaliseringssti**:
  - 1 Innholdsmessig, fra konkret til abstrakt, fra spesielt til generelt
  - 2 Formmessig, fra lang til kort, fra kompleks til enkel
- Ingen reagerer på misbruket av *i lys av* uten lyskilde ...

(23) I lys av de mørke skyene over oljeindustrien ...
- eller på at *i stedet for* brukes om to forskjellige steder:

(24) ...om vi kunne gå på kino i stedet for jazzklubb.

En parallell fra middelalderen: Hosismen

Vi går noen hundre år tilbake: Irritasjonen er stor.

(25) Kongen er heime hos Inga i Varteig.

Her brukes *hos* riktig: Kongen er **i huset til** Inga.
Men misbruket brer om seg. Som eksempel nevnes:

(26) Erkebiskopen er nå hos englene.

Her brukes *hos* galt, for englene bor ikke i hus.
Og enda verre er det med setninger som denne:

(27) Bonden er hos sauene i utmarka.

Her tar hosismen helt overhånd.

To motstridende ankepunkter mot ift

- 1 Det er villedende – kan bare bety ‘sammenlignet med’
⇒ kan brukes, men bare når en mener ‘sammenlignet med’
- 2 Det er vagt – for det dekker flere andre preposisjoner
⇒ kan ikke brukes, for en skal alltid velge det mest presise
- Begge ankepunktene er uholdbare. I forhold til 1:
  - (25) tennene...se naturlige ut i forhold til alderen min
sammenlignet med
  - (26) Alt godt er godt i forhold til en eller annen hensikt.
sammenlignet med
  - (27) Barne- og ungdomstreningene er spesielt tilrettelagt
sammenlignet med
i forhold til alderen på medlemmene.

To motstridende ankepunkter mot ift 2

- I forhold til 2 – at en alltid skal velge det mest presise:
- Da ville upresise uttrykk være ubrukelige

(28) Sushirullene ^{skjæres} deles opp med en skarp kniv.

(29) Elgkvoten var på 75 og det ble skutt 71 ^{elger} dyr.

(30) Det er lurt å ^{knyte} lage en knute i enden på tråden.

(31) ...å samle inn 1000 pund, eller ^{12.274} 12.000 kroner.

(32) Madrid ligger ^{sørvest} vest for London men en time før.

(33) En isolasjonsplate 50 mm er festet ^{oppunder} under lokket.

I forbindelse med skriftspråket oppstår problemet om språkriktighet. ... oppfattes ofte avvikelser fra den overleverte skriftspråknorm som “feil”, selv om de stemmer med alminnelig talespråk. Hertil kommer at folk gjerne stiller logiske krav til uttrykksmåten, en arv fra språkoppfatninger som vitenskapen har forlatt for over 100 år siden. ... “Uriktig” er bare det som er rent individuelt, og som resten av gruppen reagerer imot.

(Alf Sommerfelt, *Språket og menneskene*, Oslo 1948: 29)